

کتاب‌شناسی مطبوعات ایران

دکتر مرتضی سلطان*

علیرغم اهمیت روزافزون وسایل ارتباطی بخصوص مطبوعات، از آغاز شاراولین روزنامه تا زمان حال همتی در تالیف و نشر کتاب در این مورد فاش نشده است.

اولین کتاب در باره مطبوعات ایران در سال ۱۳۲۷ چاپ شده است و شمار کتابهای نشر شده در این زمینه از آن سال تا کنون ترازی عنوان می‌باشد که نیمی از آنها سالهای قبل از انقلاب و نیم دیگر بعد از انقلاب اسلامی منتشر شده است.

این مقاله به معرفی و بررسی آلی کتابهایی که از سال ۱۳۲۷ تا زمان کنون در باره مطبوعات ایران نوشته شده، بحث شده است. سعی شده است کتابها به ترتیب تاریخ انتشار معرفی گردد. بدیهی است در این کتابها نام برده شده که در دسترس نده بوده، در این میان کتابهایی که در پایخانه شخصی وجود داشته به صورت و حتر مورد بحث قرار گرفته و در مورد داندکی از کتابها به معرفی ساده بسنده است. در ضمن، کتابهای نوشته شده در علوم ارتباطات و نیز جزوهای و رسانه‌های بجویان این رشته در باره مطبوعات از مقوله ما خارج است. اینک به معرفی کتابها پردازیم:

- تاریخ جراید و مجلات ایران، محمدصدر سنی، ۴ جلد، اصفهان، انتشارات کمال، اول ۱۳۲۷ (چاپ دوم ۱۳۶۳).

ح جراید و مجلات ایران تالیف مرحوم محمد هاشمی یکی از مفصلترین و مستندترین

پرداخته، ولی در غالب موارد به ذکر اطلاعات مربوط به نشریه مورد نظر تا حد چند سطر اکتفا شده است. در مورد نشریه‌های ادبی و فرهنگی، نویسنده به تفصیل بیشتر اقدام ورزیده و از شرح حال نویسندگان و ادیبان زمان که در نشریه مشارکت داشته‌اند نیز صرف نظر نکرده است.

نویسنده در مقدمه مفصل جلد اول کتاب در باره موضوعهای زیر به تفصیل سخن گفته است: آغاز پیدایش روزنامه در ایران، چگونگی انتشار جراید در زمان ناصرالدین شاه و مظفرالدین شاه، روزنامه‌های دولتی، قدیمترین روزنامه یومیه در ایران، روزنامه‌های غیر دولتی یا آزاد، بازرسی مطبوعات، اعلانات دولتی، اعلان رسمی، رفتار عین‌الدوله با جراید، پافشاری نمایندگان دوره اول مجلس برای آزادی جراید، تأسیس و انتشار شبانه انجمن گلستان و طرح قانون آزادی مطبوعات، حوادث مباران مجلس و قتل و فرار مدیران جراید، وضع جراید دوره دوم مشروطه تا پایان انقراض قاجاریه، کابینه نود روزه سیدضیاءالدین و جراید، کتک خوردن صبا و قتل عشقی و وضع جراید در دوره رضاخان. گفتنی است چاپ اول این کتاب در سال ۱۳۲۷ شروع شده و در سال ۱۳۳۲ پایان یافته، و در

کتابهایی است که در زمینه مطبوعات نوشته شده است. نویسنده طی سالها تحقیق و تتبع و جمع‌آوری کلیه جراید منتشر شده از آغاز پیدایش روزنامه در ایران و روزنامه‌های فارسی زبان خارج از کشور، فرهنگ بزرگی از جراید و مجله‌های فارسی گردآورده است.

پس از مقدمه‌های بسیار مفصل، جراید به ترتیب حروف الفبا در چهار جلد مورد بحث قرار گرفته‌اند. در این مجموعه از ۱۱۸۶ نشریه نام برده شده و در زیر اسم هر روزنامه یا مجله تمام اطلاعات مربوط به آن، از قبیل: مدت انتشار، سال تأسیس، تعداد دفعات توقیف، شرح احوال مدیر، قطع و تعداد صفحات، نوع چاپ (سربی یا چاپی) قید گردیده و در مواردی که روزنامه از انتشارات مؤسسه یا حزب یا مدرسه‌ای بوده به تفصیل از هر کدام یاد کرده است.

در بسیاری از موارد، نویسنده در نقل مطالب نشریه و شرح حال شخصیت‌های تاریخی که به نحوی در انتشار آنها دخیل بوده‌اند، فروگذار نکرده است. آنجا که نویسنده به نشریه مورد بحث دسترسی داشته گاهی تا چندین صفحه قلمفرسایی کرده و به ذکر احوال مدیر جریده و نیز وقایع تاریخی همزمان با انتشار آن

سال ۱۳۶۳ نیز چهار جلد کتاب به طور یکجا تجدید چاپ شده است.

۲- تاریخ مطبوعات و ادبیات ایران، ادوارد براون، ۳ جلد، ترجمه محمدعباسی (جلد اول و دوم) و رضا صالحزاده (جلد سوم)، تهران، بنگاه معرفت ۱۳۳۶.

۳- سیری در مطبوعات ایران، مسعود برزین، تهران، ۱۳۴۴.

۴- تاریخ مطبوعات در ایران و جهان، جهانگیر صلحجو، تهران، ۱۳۴۸.

۵- تاریخچه روزنامه نگاری در قم، احمد رحیمی، قم، ۱۳۴۸.

۶- راهنمای مجلات ایران، پوری سلطانی، تهران، کتابخانه ملی ایران، ۱۳۴۹، ۱۵۲ ص. این کتاب به صورت فهرستگان مجله‌هایی است که در هر سال منتشر می‌شده و تا سال ۱۳۶۵ به طور مرتب انتشار یافته است. در اغلب سالها کسان دیگری نیز مؤلف را یاری داده‌اند.

اطلاعات مندرج در این کتابها مبتنی بر پرسشنامه‌های ارسالی است. از متن نسخه‌های مجله و اطلاعات جمع آمده از طریق تلفن نیز، استفاده شده است. در مورد هر مجله اطلاعاتی از قبیل: نوع، تاریخ نشر، فاصله انتشار، صاحب امتیاز، سردبیر یا مدیر مسئول، بهای اشتراک، زبان، وابستگی، نشانی و تلفن در اختیار خواننده قرار می‌گیرد. در پایان هر کتاب فهرست مجله‌های شهرستانها، فهرست موضوعی، فهرست نام کسان و مؤسسه‌ها و سازمانهای ناشر و فهرست مجله‌های حذف شده، آمده است. از این مجموعه تاکنون پانزدهم بار در

فاصله زمانی ۱۳۴۹ تا ۱۳۶۷ چاپ شده است.

۷- زنان روزنامه‌نگار و اندیشمند، پیری شیخ‌الاسلامی، تهران، ۱۳۵۱.

۸- چهره مطبوعات معاصر، غلامحسین صالحیار، تهران ۱۳۵۱.

۹- کتاب و مطبوعات در ایران، مرکز آمار ایران، تهران، ۱۳۵۲.

۱۰- مطبوعات ایران از ۱۳۴۳ تا ۱۳۵۳، مسعود برزین، تهران، کتابخانه بهجت، ۱۳۵۴، ۲۴۶ ص.

نویسنده که از روزنامه‌نگاران با سابقه و

مدرس روزنامه‌نگاری و روابط عمومی در دانشگاه تهران بوده، این کتاب را در شانزده فصل به شرح زیر تألیف نموده است: کلیات، روزنامه‌های بامداد پایتخت، غولهای دوقلو، هفته نامه‌های پایتخت، مجلات هفتگی پایتخت، ماهنامه‌ها و سالنامه‌ها، نشریات کودکان، طنز، ورزشی، مذهبی و داستان، آگهی، تیراژ و توزیع، دستمزد، مطبوعات شهرستانها، جمعیت‌های مطبوعاتی، کتاب درباره مطبوعات، متفرقه، لایحه قانونی مطبوعات، فهرست و مشخصات. در پیشگفتار کتاب آمده: «این کتاب پژوهشی است درباره یک دوره ده ساله از مطبوعات ایران که با آغاز فصل جدید تاریخچه مطبوعات ایران - اول شهریور ۱۳۵۳ - پایان می‌یابد. کتاب سیری در مطبوعات ایران را به سال ۱۳۴۳ تألیف کردم و در این کتاب برای دومین بار به گشت و گذار در روزنامه‌ها و مجلاتمان پرداختم تا آنها را برای ده سال اخیر آن طور که می‌نمودند، معرفی کنم. مقایسه نوشته‌های این دو [کتاب]، وسیله‌ای است برای یافتن تفاوت‌های حاصله و قضاوت در این امر که آیا مطبوعات سقوط کردند؟ به افکار عمومی نسبت به خود توجه مبذول داشتند؟ رکن چهارم سر بر دامن رکن دیگر گذارد؟ در مسیر خدمت به دولت تا چه حد رضایت آن را جلب کرد؟ طبقه تحصیل کرده را قانع ساخت؟ و بالاخره آنکه در داخل آنها چه گذشت؟ طی پنجاه سال اخیر در هیچ دهه‌ای چون سالهای ۵۳-۱۳۴۳ شمسی مطبوعات به دولت خدمت نکرده و در اشاعه نظرات و برنامه‌های آن «انجام وظیفه» ننموده‌اند، ...»

نویسنده در هر فصل با ارقام و آمار و نمودارها و گراورهای مختلف به تجزیه و تحلیل مطبوعات در فاصله زمانی ۵۳-۱۳۴۳ می‌پردازد. و در پایان پس از ذکر فهرست و مشخصات مطبوعات، اطلاعاتی از قبیل: صاحب امتیاز، سردبیر، نوع مطالب، قطع، تعداد صفحه، آخرین شماره تا پایان مردادماه ۱۳۵۳، سال انتشار و ملاحظات، در اختیار خوانندگان قرار می‌دهد. در هر فصل نویسنده محتویات نشریه مورد نظر را می‌شکافد و آماری از درصد اشغال صفحات نشریه‌ها به وسیله مطالب مختلف، ارائه

می‌دهد.

۱۱- فهرست روزنامه‌های فارسی در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران (مربوط به سالهای ۱۳۶۷ تا ۱۳۲۰ ش)، مرتضی سلطانی، تهران، ۱۳۵۴.

۱۲- فهرست مجله‌های فارسی از ابتدا تا سال ۱۳۳۰، مرتضی سلطانی، تهران، ۱۳۵۶.

۱۳- فهرست روزنامه‌های موجود در کتابخانه ملی ایران، بیژن سرتیپ زاده با همکاری کبری خداپرست، تهران، کتابخانه ملی ایران، ۱۳۵۶، ۲۴۵ ص.

در این کتاب ۴۷۹ روزنامه فهرست، و در مورد هر روزنامه اطلاعات زیر درج شده است: نام روزنامه، صاحب امتیاز، مدیر، سردبیر، محل انتشار، ناشر، فاصله انتشار، بهای، شماره‌های موجود، تاریخ و نشانی. در پایان کتاب فهرستی از نام کسان و نیز روزنامه‌های شهرستانها آمده است.

۱۴- کتابشناسی رسانه‌های گروهی، مهین دستمالچی، تهران، ۱۳۵۶.

۱۵- فهرست مجله‌های موجود در کتابخانه ملی ایران، بیژن سرتیپ زاده با همکاری کبری خداپرست، تهران، ۱۳۵۷، ۳۲۴ ص.

در این کتاب ۵۲۵ مجله فهرست، و در مورد هر کدام اطلاعات زیر درج شده است: نام مجله، نوع، صاحب امتیاز، مدیر، سردبیر، محل انتشار، ناشر، فاصله انتشار، زبان، بهای، شماره‌های موجود، تاریخ نشر و نشانی. در پایان کتاب فهرست نام کسان، فهرست مؤسسه‌ها و سازمانهای ناشر، فهرست مجله‌های شهرستانها و فهرست مجله‌هایی که خارج از ایران منتشر گردیده، آمده است.

۱۶- مطبوعات ایران فهرست تحلیلی کتابخانه مجلس سنا، شهین اسفندیاری، علی عطرفی، جلال ماوات، باقر مؤمنی، تهران، مرکز مدارک علمی، ۱۳۵۸، ۲۴۳+۱۹۳ ص تصویر.

در این کتاب جراید موجود در کتابخانه مجلس سنای سابق به ترتیب حروف الفبا فهرست شده و در پایان کتاب تصویر ۱۹۳ نشریه به چاپ رسیده است. با اینکه نام کتاب فهرست تحلیلی است ولی در مورد هیچ نشریه‌ای

تحلیل صورت نگرفته و فقط شناسنامه نسبتاً
صلی از هر نشریه آمده و در این شناسنامه
لاعات زیر درج شده است:

اسم، عنوانهای دیگر، محل انتشار، نوع کاغذ
روزنامه‌ای، زرد، سفید معمولی و ممتاز)، نوع
پ (سنگی، سربی، سیاه و سفید و رنگی)،
بع، تعداد صفحات، نوع تصویرها (سیاه و
نید یا رنگی)، قیمت (تک‌شماره، آبونمان
کساله، شش‌ماهه، تهران، شهرستانها و
رجه)، ناشر، سردبیر، همکاران (نویسندگان
بت، نویسندگان اتفاقی، خطاط، نقاش یا
ریکاتوریست)، زبان، تاریخ شماره اول، آخرین
ماره، فاصله انتشار، وقفه‌ها، نوع، تمایلات
یاسی و اجتماعی یا هنری، شعار سرلوحه،
ش و برد اجتماعی (تیراژ)، وابستگی، محل
سترسی، کمبود یا موجودی، علت تعطیل،
حظاظ. البته تمام این اطلاعات درباره تمام
ریهها نیامده و در مورد هر نشریه فقط
لاعات موجود در نسخه‌های دردسترس قید
ده است و در قسمت ملاحظات هم اطلاعات
ندان بارزشی نصیب خواننده نمی‌شود. به
ر می‌رسد چهار نویسنده این کتاب فقط در
یاخانه کوچک مجلس سنا به تفحص پرداخته و
خود زحمت تحقیق برای کسب اطلاعات
شتر ندادماند.

۱۷- مطبوعات ایران (فهرست تحلیلی
ریات آتش، آذر، آرزو، آرشیفتک، آزادگان،
ایلیا، ایران کنونی، نامه اراک)، ش ۱، بیژن
جاری، صادق‌پور حسن طنابچی، علی اکبر
لطفی، محمود معتقدی، محمد باقر مؤمنی،
ران، ۱۳۵۹، ۱۶۱ ص.

در این کتاب جمعاً ۸ نشریه بررسی شده
ت. هر نشریه شناسنامه‌ای مثل کتاب قبلی
هرست تحلیلی مجلس سنا) دارد و پس از آن
تفصیل مورد بحث و بررسی قرار گرفته است.
نشریه را یکی از نویسندگان معرفی و تحلیل
ده است.

تحلیلهای بسیار جامع و کامل است و از توصیف
کل ظاهری گرفته تا بررسی مقالات و
خصیتهای آن و خط مشی سیاسی و... همه
در بر می‌گیرد.

اگر مطبوعات ایران به همین ترتیب مورد

بحث قرار می‌گرفت، شاید شمار کتابها به دهها
جلد می‌رسید و مجموعه ارزشمندی برای
محققان و علاقمندان فراهم می‌آمد، ولی
متأسفانه این کار دنبال نشده و پس از انتشار
اولین جلد کتاب، ناتمام رها شده است.

۱۸- فهرست روزنامه‌های فارسی سال
۱۳۲۰-۱۳۲۲ ش، ولی مراد صادقی‌نسب،
تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۶۰،
۳۸۷ ص.

در قسمتی از مقدمه این کتاب آمده است:
«...بدیهی است برای آشناسدن با فعالیتهای
سیاسی-علمی-ادبی نویسندگان و رجال ادبی
معاصر ایران در ۴۰ سال گذشته ناگزیریم که
روزنامه‌ها و مجلات را بررسی نموده، از وقتی
کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران در سال ۱۳۴۶
با خریداری مجموعه جراید و مجلات مرحوم
محمدرضائی به پایه‌گذاری و جمع‌آوری جراید
و مجلات فارسی اقدام کرد، تهیه فهرست نیز
مورد نظر قرار گرفت که دو جلد از این مجموعه
از بدو تأسیس تا سال ۱۳۲۰ شمسی به نامهای
فهرست روزنامه‌ها و مجلات فارسی ۱۲۶۷
قمری تا ۱۳۲۰ شمسی تهیه و به چاپ رسیده
است. اینک خوشوقت است که جلد دوم
روزنامه‌های فارسی از سال ۱۳۲۰ الی ۱۳۲۲
انتشار می‌یابد...» در این کتاب اسم هر روزنامه
و اطلاعات مربوط به آن ذکر شده و نام
روزنامه‌ها به ترتیب حروف الفبا آمده است.
اطلاعات داده شده راجع به روزنامه‌ها مختصر
است و محدود می‌شود به نام صاحب امتیاز و
مدیر مسئول، نوع روزنامه‌ها و موجودی. در
مورد روزنامه‌هایی که متوقف شده یا به نام
دیگری انتشار یافته‌اند نیز اطلاعات مختصری
ذکر شده است. در این کتاب مجموعاً ۱۴۱۳
روزنامه فهرست شده و در پایان، فهرست نامها و
نیز تصویر حدود ۹۰ روزنامه چاپ شده است.
۱۹- تاریخ سانسور در مطبوعات ایران، جلد
یکم (از ۱۲۵۳ تا صدور فرمان مشروطیت)،
گوئل کهن، تهران، انتشارات آگاه، زمستان
۱۳۶۰، ۲۲۶ ص.

نویسنده این کتاب تاریخ مطبوعات ایران را
جدا از تاریخ سانسور در مطبوعات ایران
نمی‌داند و در این کتاب به صورت مستند و با

استفاده از شهود تاریخی سیر تحول مطبوعات را
ز آغاز انتشار اولین روزنامه در کشور تا صدور
فرمان مشروطیت مورد بحث قرار می‌دهد.
کتاب تنها تاریخ مطبوعات نیست، بلکه تاریخ
جامعی است از حکومت استبدادی شاهان
قاجار، و شرح وقایع و حوادثی که در هر زمان
رخ داده است. و شرح ستمهایی که از جانب
حاکمان بر سر مطبوعات و روزنامه‌نگاران آمده،
به طوری که بجز در برهه‌های کوتاهی از زمان
که تحولی در جامعه به وقوع پیوسته، در طی یک
قرن و نیم تاریخ مطبوعات، روزنامه‌نگار هرگز
نتوانسته است بدون دغدغه خاطر و با امنیت و
در فضای «آزاد»، منافع ملت و مملکت را مطرح
سازد.

در بخشهای مختلف این کتاب، از مطالب زیر
به تفصیل سخن رفته است: تولد روزنامه در
ایران و شرایط تاریخی آن، روی کار آمدن
ناصرالدین شاه و انتشار دومین روزنامه فارسی،
رشد آگاهی مردم و آغاز سانسور رسمی، عصر
سپهسالار و شکوفایی روزنامه‌نگاری مردمی،
تدوین نخستین قانون ممیزی و سانسور پیش از
ایجاد وزارت انطباعات، جنبش تنباکو نخستین
مقاومت تودم‌ای در برابر سانسور استبداد و
استعمار، گسترش مطبوعات تبعیدی و تهاجم
سانسور داخلی.

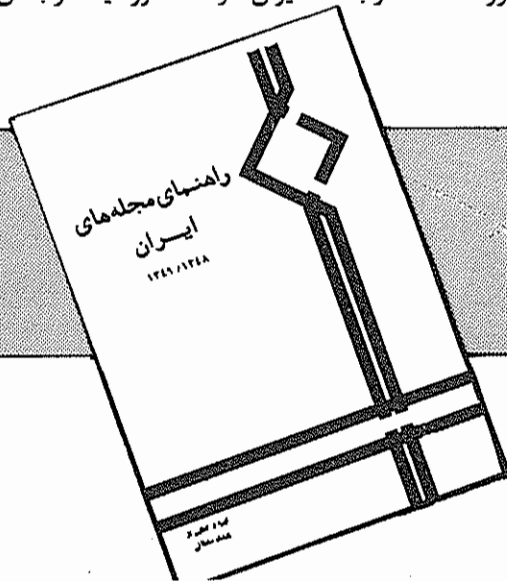
در پایان کتاب فهرست نام کسان و فهرست
نام روزنامه‌ها و مجله‌ها آمده است.

این کتاب را می‌توان کاملترین و
«تاریخی»ترین کتابی دانست که سیر تحول
مطبوعات را در زمانهای مختلف تشریح و
توصیف می‌نماید.

۲۰- فهرست مجلات موجود در کتابخانه
آستان قدس رضوی، جلد اول، مشهد، ۱۳۶۱.

۲۱- تاریخ سانسور در مطبوعات ایران، جلد
دوم (از صدور فرمان مشروطیت تا کودتای
۱۲۹۹ خورشیدی)، گوئل کهن تهران،
انتشارات آگاه، پاییز ۱۳۶۲، ۸۱۲ ص.

در جلد دوم کتاب، نویسنده سیر تحول
سانسور مطبوعات را بین سالهای ۱۲۸۵ تا
۱۲۹۹ شمسی بررسی می‌نماید. در این جلد به
مطلبهای زیر اشاره شده است: فرمان مشروطیت
ایران، تولد مشروطیت در بطن جامعه ایران،

انجمنها و به دنبال آن تصویر صفحه اول چندروزنامه چاپ شده است.

۲۵- مطبوعات ایران از شهریور ۱۳۲۰ تا ۱۳۲۶ (به انضمام احزاب سیاسی ایران بعد از شهریور ۱۳۲۰ و سیری در قوانین مطبوعات از صدر مشروطه تا زمان حال)، دکتر حسین ابوترابی، تهران انتشارات اطلاعات، ۱۳۶۶، ص ۳۵۱.

در سالهای بعد از شهریور ۱۳۲۰ تا ۱۳۲۶ به علت سقوط دیکتاتوری رضاخان از یک طرف و وقوع جنگ جهانی دوم و اشغال سرزمین به دست قوای متفقین از طرف دیگر، شاهد دگرگونیهای تاریخی و اجتماعی فراوانی هستیم. از جمله در این سالها صدها روزنامه و مجله با عقیدههای متنوع، بدون هیچ گونه سانسور داخلی (به علت وضعیت بی ثبات سلطنت محمدرضا شاه و شرایط جنگ) منتشر شده اند و تنها سفارتخانههای انگلیس، شوروی و آمریکا (کشورهای اشغالگر) به چگونگی جرایم، نظارت و تحمیل نظر می کرده اند. متأسفانه به علت هجوم مکرر مأموران ساواک به گنجینه مطبوعات کتابخانههای بزرگ، آرشیو کاملی از آن زمان در دست نیست.

نویسنده این کتاب، قسمت اعظم اطلاعات خود را از مقاله مفصل شخصی به نام «الول ساتن» که یک مأمور سیاسی انگلیس بوده و در سالهای ۱۳۲۰ تا ۱۳۲۶ در ایران کار می کرده، اقتباس نموده است. شخص مسزبور در مقاله های به اسم «مطبوعات ایران» در نشریه انستیتوی ایرانشناسی انگلستان کاملترین اطلاعات را ارائه داده است. کتاب حاضر ترجمه تکمیل شده ای از آن مقاله است و نویسنده اعتقاد دارد که ده درصد به آن افزوده است. «الول ساتن» همچنین مقاله ای به اسم «احزاب سیاسی ایران پس از شهریور ۱۳۲۰» در مجله میدل ایست جواتان انتشار داده که نویسنده ترجمه آن را به عنوان ضمیمه کتاب آورده است.

در این کتاب مجموعاً ۵۸۲ نشریه فهرست شده و در هر مورد اطلاعاتی از قبیل: صاحب امتیاز، سردبیر، اولین شماره، محل انتشار و موضوع، درج شده و در اکثر موارد شرح

هر نشریه اطلاعاتی از قبیل: صاحب امتیاز، روش نشریه، تاریخ نشر، ترتیب انتشار، محل انتشار و زبان نشریه آمده است. این کتاب فاقد فهرست نام کسان است.

۲۳- فهرست روزنامه های موجود در کتابخانه ملی ایران (جلد دوم)، کبری خدایپرست و فاطمه خورشیدی، تهران، ۱۳۶۳، ۳۲۷ ص.

این کتاب که جلد اول آن در سال ۱۳۵۶ منتشر شده (ردیف ۱۳) حاوی نام ۸۲۲ روزنامه است که به ترتیب حروف الفبا فهرست شده اند و زیر نام هر کدام اطلاعاتی از قبیل: صاحب امتیاز (مؤسس)، مدیر، سردبیر، محل انتشار، ناشر، فاصله انتشار، بها، موجودی کتابخانه و نشانی آمده است.

در پایان فهرست کسان، فهرست روزنامه های شهرستانها و روزنامه هایی که در خارج ایران منتشر گردیده، چاپ شده است.

۲۴- فهرست روزنامه های موجود کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی، اسماعیل پورقوچانی، کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی، مرداد ماه ۱۳۶۴، ۳۰۰ ص.

در این کتاب ۴۳۴ عنوان روزنامه فهرست شده، وزیر نام هر روزنامه، اطلاعات زیر آمده است: نوع روزنامه، صاحب امتیاز، مدیر، ناشر روزنامه، سال تاسیس، محل انتشار، فاصله انتشار، نشانی، بها و موجودی کتابخانه و در مورد برخی از روزنامه ها توضیحاتی در یکی دو سطر به عنوان «یادداشت» اضافه شده است که حاوی اطلاعات مهمی نیست. در پایان فهرست نامها، سازمانها و

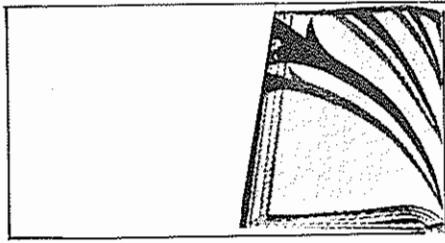
ظهور آزادی مطبوعات و فروپاشی سانسور، انحلال وزارت انطباعات، محور سانسور ۴۴ ساله، چهارروزنامه رادیکال و مبارز، نخستین بحران سیاسی و نقش اتابک، قرارداد ۱۹۰۷، فتنه میدان توپخانه و رسوایی امپریالیستها، توقیف مطبوعات و جایگزین سانسور وزارت انطباعات، مشروطیت آزادی و سانسور در شهرها، تصویب اجباری نخستین قانون مطبوعات، حکومت کودتا و مطبوعات در آذربایجان و گیلان و اصفهان، شبنامها و مطبوعات تبعیدی دوران استبداد صغیر، مجلس دوم پشوانهای ضعیف برای آزادی مطبوعات، سانسور خشن سزار در گیلان و آذربایجان و خراسان، دیکتاتوری مؤدبانة ناصرالملک، تاجگذاری احمدشاه، آزادی مطبوعات و جنگ جهانی، انقلاب سوسیالیستی شوروی، افول سانسور متفقین، سانسور قرارداد ۱۹۱۹ جایگزین سانسور متفقین، مطبوعات جنبشهای دموکراتیک گیلان و آذربایجان، قانون مطبوعات محرم ۱۳۲۶ هجری قمری، ویژه نامه روزنامه مساوات، بیان نامه کمیته سعادت ایرانیان، فهرست نام کسان و فهرست نام روزنامه ها و مجله ها و شبنامها.

جلد اول و دوم کتاب تاریخ سانسور مطبوعات ایران در حقیقت علاوه بر تاریخ مطبوعات، تاریخ سیاسی و اجتماعی مفصل و مستندی است از وقایع بین سالهای ۱۲۵۴ تا ۱۲۹۹. امیدواریم نویسنده بر سر آن باشد که مجله های بعدی را نیز تألیف و تدوین نماید و سانسور مطبوعات را طی حکومت پنجاه و چندساله پهلوی، بخصوص نقش مخرب و ظالمانه ساواک شاه در خفقان مطبوعات، تحلیل نماید.

۲۲- فهرست نشریات موجود در کتابخانه مرکز مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی، شهید کریم (امیر) نوری، تهران، انتشارات سهامی چاپخانه وزارت ارشاد اسلامی، شهریور ۱۳۶۲، ۲۶۵ ص.

این کتاب در دو بخش روزنامه ها و مجله ها تنظیم شده است. در بخش روزنامه ها جمعاً ۱۷۲ روزنامه فهرست شده است، و در بخش مجله ها جمعاً ۴۶۶ مجله، بدون در نظر گرفتن فاصله زمانی خاص. در این فهرستگان، زیر نام

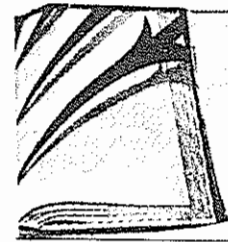

نیز با ذکر بیوگرافی مختصری معرفی شده‌اند. در پایان، فهرست اعلام به ترتیب حروف الفبا آمده است.

۲۹- راهنمای روزنامه‌های ایران ۱۳۶۶، کبری خداپرست و احمد صباگردی مقدم، تهران، کتابخانه ملی ایران، ۱۳۶۸، ۹۳ص.

این کتاب یک فهرستگان است و در آن ۹۹ عنوان روزنامه فهرست شده و اطلاعاتی از قبیل: ناشر، تاریخ انتشار، فاصله انتشار، صاحب امتیاز، مدیر، سردبیر، زیرنظر، سرپرست، اشتراک، زبان، وابستگی، نشانی، تلفن، بها، تعداد صفحه و قطع روزنامه درج شده است. فهرست مؤسسه‌ها و سازمانهای ناشر، فهرست روزنامه‌های شهرستانها، فهرست رونامه‌های چند زبانه و فهرست خبرنگارها نیز در پایان کتاب آمده است.

مختصری نیز به عنوان توضیح آمده است. در ضمیمه اول کتاب احزاب سیاسی ایران بعد از شهریور ۱۳۲۰ و در ضمیمه دوم، فهرست کتابها و رساله‌های مربوط به تاریخ و بررسی مطبوعات ایران به ترتیب تاریخ انتشار، چاپ شده است. در ضمیمه سوم، مجموعه قانونهای مربوط به مطبوعات ایران در سالهای مختلف از صدر مشروطیت تا زمان حال درج شده، و بالاخره در ضمیمه چهارم، فهرست نام جراید منتشر شده از شهریور ۱۳۲۰ تا ۱۳۲۳، جراید شهرستانها، فهرست نام صاحبان امتیاز، سردبیران و هیئت تحریریه و نام حزبه‌ها، گروهها، مجامع، اتحادیه‌ها و سازمانها چاپ گردیده است.

۲۶- مطبوعات گیلان در عصر انقلاب، م. پ. جکتاجی، رشت، نشر گیلکان، زمستان ۱۳۶۱، ۵۷ص.

این کتاب فهرست توصیفی ۲۴ نشریه گیلان است که در فاصله سالهای ۱۳۵۷ تا ۱۳۶۰ در آن خطه منتشر شده است. در پایان کتاب نیز تصویر نشریه‌ها چاپ شده است.

۲۷- تاریخ تحلیلی مطبوعات ایران، استاد محیط طباطبایی، تهران، مؤسسه انتشارات بعثت، زمستان ۱۳۶۶، ۳۲۳ص.

استاد محیط طباطبایی در سال ۵-۱۳۵۴ تدریس تاریخ مطبوعات را در دانشکده علوم ارتباطی به عهده داشته است و این کتاب مجموعه ۲۹ سخنرانی استاد در آن دانشکده است، درباره تاریخ مطبوعات از زمان محمد شاه تا آغاز حکومت پهلوی. کتاب شامل بخشهای زیر است: مقدمه، روزنامه، سرگذشت روزنامه ایران، چاپخانه پیش از روزنامه، تحول جدید در کار روزنامه، روزنامه اختر در افق مطبوعات

فارسی، دانش دارالفنون، روزنامه‌های ولایات، مشیرالدوله و مطبوعات، تربیت روزنامه‌نگار، عناصر و عوامل نخستین ملوکم و مطبوعات، نویسندگان روزنامه اختر، دوره‌های روزنامه‌نگاری، مطبوعات و مشروطه، وضع ایران در آغاز نهضت مشروطه، انجمن روزنامه، مجلس و روزنامه نقاط ضعف در کار مطبوعات، بازهم مشروطه و مطبوعات، تحول روزافزون مطبوعات، روزنامه‌های زمان، چند روزنامه در ولایات، دولت و روزنامه، تأثیر روزنامه در زبان فارسی، روزنامه و سیاست خارجی، روزنامه و زبان مردم، روزنامه‌های فکاهی، دوره نامه‌های روزنامه‌های زماندار، مجله‌نویسی، روزنامه و شعر فارسی، شعرای روزنامه‌نگار، جراید مصور به ترتیب حروف الفبا.

این کتاب به صورت تحلیلی سیر تحول مطبوعات را تا شروع حکومت پهلوی شرح می‌دهد. و از شخصیتهای سیاسی و اجتماعی بسیاری که به نحوی در انتشار مطبوعات دخیل بوده‌اند، سخن می‌گوید و نمونه مطبوعات را با استناد به بعضی سرمقاله‌ها یا مقاله‌های آنها توصیف می‌کند، و این توصیف بدون رعایت حروف تهجی و با توجه به زمان انتشار است.

در حقیقت این کتاب یک نوع تاریخ معاصر است که در هر فصل بنابه اقتضا، روزنامه یانشریه خاصی مورد توجه قرار می‌گیرد و درباره آن بحث می‌شود. در پایان، تصویر تعدادی از نشریه‌ها چاپ گردیده است. منبع استفاده مؤلف، کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه و مجلس شورای اسلامی بوده است.

۲۸- تاریخ مطبوعات کرمان، اسماعیل رزم‌آسا، (بامقدمه دکتر محمد ابراهیم باستانی پاریزی و دکتر محمد اسماعیل رضوانی)، تهران، انتشارات زوار، ۱۳۶۷، ۲۶۰ص.

در این کتاب مطبوعات کرمان از ۸۱ سال قبل مورد بحث قرار می‌گیرد و به همراه آن اوضاع سیاسی و اجتماعی کرمان و قسمتی از تاریخ ایران در این فاصله زمانی بررسی می‌شود. نویسنده متجاوز از ۴۰ نشریه محلی را که در شهر کرمان منتشر شده به تفصیل شرح داده و تصویر یک شماره از هر نشریه را چاپ کرده است. مسئولان و دست‌اندرکاران جراید

دکتر مرتضی سلطان، عضو هیئت علمی دانشگاه علوم پزشکی ایران است.

